

تحلیل اثرات مرحله اول طرح هدفمندی یارانه‌ها بر خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: شهرستان بینالود)

مریم قاسمی^{1*} - سمانه عبداللهی² - حدیثه خاکشور امان آباد³

1- استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

2- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران

3- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، شیروان، ایران

تاریخ دریافت: 1392/09/08 | صص 117-130 | تاریخ تصویب: 1393/04/11

چکیده

هدف: در حال حاضر، بخش عمده‌ای از فقرا و محرومان در نواحی روستایی کشور زندگی می‌کنند. در راستای تحقق عدالت اجتماعی، در پاییز سال 1389 طرح هدفمندی یارانه‌ها با هدف توزیع برابر درآمدهای حاصل از نفت بین خانوارها در کشور اجرا شد. پژوهش حاضر با هدف بررسی اثرات اجرای مرحله اول طرح هدفمندی یارانه‌ها بر خانوارهای روستایی، در چند عامل کلی انجام شده است.

روش: با توجه به موضوع تحقیق و اهداف مورد نظر، روش تحقیق توصیفی - تحلیلی است. اطلاعات مورد نیاز با استفاده از روش‌های میدانی و اسنادی گردآوری شده‌اند. واحد تحلیل خانوارهای روستایی هستند و پرسشنامه شامل مقولاتی است که اثرات پرداخت یارانه نقدی را بر خانوارهای روستایی در 29 متغیر بررسی می‌کند. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS و با روش تحلیل عاملی انجام شده است. **یافته‌ها:** نتایج تحقیق نشان می‌دهد در تحلیل عاملی از ترکیب 29 متغیر اولیه، 9 عامل شناسایی شده‌اند که 72/67٪ از واریانس اثرات طرح هدفمندی یارانه‌ها را تفسیر می‌کنند. از بین 9 عامل شناسایی شده، اولین و مهم‌ترین عامل «اثرات اقتصادی» است که حدود 50٪ از کل عامل‌ها را تبیین می‌نماید.

راهکارهای عملی: در صورتی که یارانه به گروه‌های هدف (فقرا و اقشار آسیب‌پذیر) برسد، اهداف دولت از پرداخت یارانه که همان تأمین رفاه، امنیت و عدالت اجتماعی است، تقویت می‌شود؛ بنابراین، جهت‌گیری تدریجی دولت به سمت افزایش سهم دهک‌های درآمدی پایین پیشنهاد می‌گردد.

اصالت و ارزش: در حال حاضر، قانون هدفمندی یارانه‌ها و چگونگی اجرای آن یکی از چالش‌برانگیزترین موضوعات اقتصاد ایران است که طبعاً آثار و پیامدهای زیادی در فضاهای متنوع جغرافیایی دارد. موضوع مقاله حاضر مقوله‌ای است که پیش از این کمتر به آن پرداخته شده است.

کلیدواژه‌ها: هدفمندی، یارانه، شهرستان بینالود، اثرات اقتصادی اجتماعی، روستا.

1. مقدمه

1.1. طرح مسئله

یکی از چالش‌های اساسی جهان امروز فقر است. جدیدترین گزارش بانک جهانی حاکی از آن است که تعداد فقرای جهان کم‌شماری شده‌اند. گروه کارشناسی بانک جهانی با کارشناسی مجدد، معیار درآمد کمتر از یک دلار را ناکافی دانسته است و با پایه قرارداد حد اقل درآمد 1/25 دلار در سال 2005، تعداد فقرای جهان را حدود 1/4 میلیارد نفر برآورد کرده است. آمارها حاکی از شمار زیاد فقرای سراسر جهان در نواحی روستایی است. در کشور ما نیز بخش عمده‌ای از فقرا و محرومان در نواحی روستایی زندگی می‌کنند؛ به طوری که طبق آخرین آمار رسمی مرکز آمار ایران (1384)، 11% (معادل 5/5 میلیون نفر) از جامعه روستایی زیر خط فقر قرار دارند (رکن‌الدین افتخاری، پورطاهری، و میرجلالی، 1392، ص. 1). با این وجود، براساس آمار غیررسمی این رقم بیش از 26% (رضوانی، 1382، ص. 263) است؛ بنابراین، ضروری است که در برنامه‌ها و طرح‌های رفع محرومیت، روستاها مورد توجه بیشتری قرار گیرند. یکی از اهداف توسعه اقتصادی و اجتماعی اغلب کشورها از جمله کشور ایران تحقق عدالت اجتماعی در بین همه افراد است. در این راستا حدود دو دهه است که ضرورت اجرای طرح هدفمندسازی یارانه‌ها در کشور مطرح گردیده است؛ به طوری که در برنامه دوم توسعه برخی از موارد آن ذکر شد و در برنامه‌های سوم و چهارم نیز به صورت روشن و قطعی تکلیف آن برعهده دولت گذاشته شده بود و در نهایت، در سال 1389 با هدف توزیع برابر درآمدهای حاصل از نفت بین خانوارها (شهری و روستایی یا جغرافیایی کردن پرداخت یارانه‌ها) به اجرا درآمد.

در گذشته یارانه‌هایی که به مردم تعلق می‌گرفت، غیرمستقیم بود؛ به این صورت که قیمت کالا کمتر از قیمت واقعی آن اعمال می‌شد و مورد استفاده عموم قرار می‌گرفت؛ اما برنامه‌ریزان معتقد هستند که این نوع نظام یارانه‌ای ناعادلانه و غیرکارآمد است؛ زیرا، بخش اعظم جمعیتی که دارای درآمد کمتری هستند و عمدتاً در روستا ساکن هستند، سهم اندکی از یارانه‌ها را دریافت می‌کنند و افرادی که دارای درآمد بیشتری هستند و عمدتاً در شهر ساکن هستند، بخش اعظم یارانه‌ها را دریافت می‌کنند. به دنبال طرح این مسئله، هدفمندی یارانه‌ها دو هدف عمده را دنبال می‌کند که هدف اول ابزاری برای کمک به افراد کم‌درآمد، فقیر و کسانی است که درآمدها از کسب و کار به دلایل مختلف، معیشت آن‌ها را تضمین نمی‌کند و پایین‌تر از حد قابل قبول است و هدف دوم به فعل رساندن امکانات بالقوه در بخش‌های مختلف جغرافیایی و اقتصادی است.

قاعداً این سیاست باید موجب افزایش توان مالی اقشار آسیب‌پذیر برای تأمین مایحتاج روزانه خود شود و تاحدزیادی هدف فقرزدایی دولت را تحقق بخشد (مظاهری، 1386، ص. 495).

بررسی‌ها حاکی از توزیع ناموزون یارانه بین سکونتگاه‌های شهری و روستایی بوده است. در قبل از انقلاب به طور متوسط حدود 70% از یارانه‌های پرداختی به نقاط شهری و تنها 30% به جوامع روستایی تخصیص می‌یافت. پس از انقلاب سهم یارانه دریافتی جوامع شهری به حدود 63% از کل یارانه‌های دولت کاهش یافته است و سهم جوامع روستایی به 37% افزایش یافته است؛ اما هنوز این اختلاف چشمگیر است.

جدول 1- میانگین کل و سرانه یارانه پرداختی به تفکیک

مناطق شهری و روستایی (میلیارد ریال)

مأخذ: ضیائی، 1381، ص. 68

مقطع زمانی		میانگین	میانگین
		58-67	53-57
کشور	کل مبلغ	97/4	74/7
	سرانه	2141/4	2025
شهری	کل مبلغ	61/3	53/7
	درصد	62/9	70/2
روستایی	سرانه	2576/6	3421/6
	کل مبلغ	36/2	20/99
روستایی	درصد	37/1	29/8
	سرانه	1497/4	1171/2

همان‌گونه که در جدول شماره (1) مشاهده می‌شود، در فاصله زمانی 1353-1357 متوسط یارانه سرانه جوامع شهری حدود سه برابر جوامع روستایی بوده است. در دوره زمانی 1367-1358، شهرنشینان حدود دو برابر روستائینان یارانه دریافت کرده‌اند. بعد از انقلاب تاحدودی شاهد اصلاح و تعدیل شکاف موجود میان شهر و روستا از نظر یارانه دریافتی هستیم؛ اما هنوز میزان این اختلاف بالا است (ضیائی، 1381، ص. 68). علاوه بر توزیع جغرافیایی ناموزون یارانه در گذشته، توزیع یارانه‌ها بین دهک‌های مختلف نیز نابرابر بوده است؛ به طوری که قبل از اجرای طرح هدفمندی نظام پرداخت یارانه، 70% از یارانه‌ها به سه دهک بالا تعلق می‌گرفت؛ در حالی که مبنای وضع نظام یارانه، حمایت از قشرهای آسیب‌پذیر و کم‌کردن فاصله طبقاتی است (مصباحی‌مقدم، اسمعیلی گیوی، و رعابائی، 1389، ص. 176). صاحب‌نظران معتقد هستند که هرگونه اصلاح در الگوی توزیعی یارانه مستلزم شناسایی خانوارهای هدف و تخصیص هدفمند یارانه به آن‌ها است تا فاصله طبقاتی تاحدودی تعدیل گردد.

1.2. پیشینه نظری تحقیق

با توجه به اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها در سال 1389، منابع محدودی درباره اثرات آن وجود دارند. بررسی پیشینه تحقیق نشان داد در مورد طرح هدفمندی یارانه‌ها، تاکنون حدود 50 مقاله (عمدتاً از سال 1390 به بعد) در کشور به رشته تحریر درآمده‌اند که اغلب آن‌ها به بررسی آثار طرح هدفمندی بر مقوله‌های اقتصادی (تولید ناخالص داخلی، تورم، سطوح قیمت‌ها، الگوی تقاضای مصرف-کنندگان، صنایع و ...) پرداخته‌اند و تعدادی نیز به بررسی اثرات طرح هدفمندی بر مقوله‌های اجتماعی (رفاه اجتماعی، تغییرات رفاهی خانوار و ...) پرداخته‌اند. در حیطه مسائل مرتبط با روستا، بررسی‌های انجام‌شده صرفاً متمرکز بر بررسی اثرات طرح هدفمندی یارانه‌ها بر بخش کشاورزی (تولید محصولات کشاورزی، تغییر الگوی کشت، قیمت محصولات کشاورزی و ...) بوده‌اند و پژوهشی درباره اثرات طرح هدفمندی بر خانوارهای روستایی مشاهده نگردید. در ذیل به برخی از منابعی که تاحدودی به ادبیات موضوع نزدیک‌تر بوده‌اند، اشاره می‌گردد:

جدول 2- ادبیات تحقیق درباره یارانه‌ها و طرح هدفمندی و اثرات آن

مأخذ: یافته‌های پژوهش، 1392

نویسنده/ سال	عنوان اثر	نتایج محقق
بابائی و هاشمی دامنه (1392)	پیامدهای جرم‌شناختی هدفمندسازی یارانه‌ها	حذف یارانه انرژی و کالاهای اساسی و آزادسازی قیمت‌ها و پرداخت نقدی یارانه‌ها، علاوه بر تشدید برخی از چالش‌های اقتصادی مانند تورم و بیکاری، قشر وسیعی از مردم را با دغدغه معیشت مواجه نموده است و به تبع آن، به برخی از بزهکاری‌های اقتصادی مانند سرقت و احتکار کالا دامن زده است.
مقدسی و شرافتمند (1391)	بررسی تأثیر هدفمندسازی یارانه‌ها در بهره‌وری کل عوامل تولید بخش کشاورزی	کاهش یارانه‌ها سبب کاهش شوک‌های مثبت بهره‌وری می‌شود و این تأثیر به صورت نامتقارن و درجهت عکس است. همچنین، تأثیر تغییر یارانه‌ها در شوک‌های منفی از اثر آن بر شوک‌های مثبت بیشتر است.
نجفی و دهقانی (1389)	بررسی و ارزیابی روش‌های پرداخت نقدی یارانه‌ها در دنیا	بررسی تجربه سایر کشورها نشان می‌دهد منظور از پرداخت نقدی لزوماً پرداخت پول نقد به مردم نیست؛ بلکه این گونه برنامه‌ها شامل برخی از انواع مستمری‌ها، بیمه‌های بیکاری، مساعدت‌های اجتماعی، پرداخت‌های مختلف به معلولان و افراد ناتوان و بیمه بازنشستگی است.
مصباحی مقدم، اسمعیلی گیوی، و رعایانی (1389)	بررسی و آسیب‌شناسی هدفمندسازی پرداخت یارانه	نتایج این پژوهش حاکی از آن است که ساختارهای تولیدی، مدیریت مصرف انرژی و توزیع عادلانه یارانه‌ها در ایران دچار مشکل اساسی است. برای اصلاح ساختارهای تولیدی کشور، مدیریت بهینه مصرف انرژی و توزیع عادلانه یارانه‌ها، هدفمندسازی یارانه‌ها با استفاده از مناسب‌ترین شیوه ضروری به نظر می‌رسد.
علیزاده (1389)	درآمدی بر تأثیرات اقتصادی هدفمندکردن یارانه‌ها	کتاب شامل چهار بخش مقدماتی از ضرورت‌ها و بایدهای اجرای قانون کلیاتی در خصوص قانون هدفمندکردن یارانه‌ها، تأثیر قانون هدفمندکردن یارانه‌ها بر اقتصاد کشور و درانتها، جمع‌بندی و پیشنهاداتی برای اجرای هرچه‌بهرتر این طرح بزرگ اقتصادی ارائه شده است.
دینی ترکمانی (1389)	هدفمندسازی یارانه‌ها: هدف‌ها و چالش‌ها	بحث هدفمندسازی یارانه‌ها که در چارچوب قانون موسوم به «هدفمندسازی یارانه‌ها» با جدیت بیشتری دنبال می‌شود، مبتنی بر رویکرد انفجاردرمانی نئوکلاسیک به مسائل اقتصادی است.

بنابراین، طرح هدفمندی یارانه‌ها توسط دولت (معمار فضای جغرافیایی کشور) در 27 آذرماه 1389 در پی جغرافیایی نمودن توزیع یارانه‌ها اجرا شد و براساس آن یارانه نقدی به صورت همگانی به حساب سرپرست خانوار در نیمه سوم هر ماه واریز گردید. مبلغ یارانه برای هر شخص در مرحله اول هدفمندی طی 40 ماه (از آذرماه 1389 تا فروردین ماه 1393) مبلغ 455000 ریال بوده است و در مرحله دوم نیز با همین مبلغ ادامه یافته است. با توجه به تأکید بر حمایت از اقشار آسیب‌پذیر در این طرح و حضور بخش اعظم گروه هدف در نواحی روستایی و گذشت زمان بیش از سه سال از اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها، لازم است آثار اجرای این طرح در نواحی روستایی بررسی شود؛ مقوله‌ای که پیش از این کمتر به آن پرداخته شده است. مقاله حاضر با هدف بررسی اثرات طرح هدفمندی یارانه‌ها بر خانوارهای روستایی در پی پاسخ به این سؤال است که آثار طرح هدفمندی یارانه‌ها در کدام مقوله‌های کلی قابل بررسی است؟ آیا می‌توان تعدادی از شاخص‌های شناسایی شده را باهم در قالب یک متغیر و ویژگی پنهان معرفی کرد؟

در نتیجه‌گیری کلی این کتاب مخالفت با حذف یارانه‌ها قبل از شناسایی اقشار ضعیف جامعه مورد تأکید است.	چگونگی بهبود توزیع یارانه‌های پرداختی کشور در راستای حمایت از اقشار آسیب‌پذیر	اسلامی (1382)
در این مقاله پیامدهای فضایی و جغرافیایی نظام قبلی توزیع یارانه‌ها تجزیه و تحلیل شده است.	نظام توزیع یارانه‌ها و توسعه شهرنشینی در ایران (مقطع زمانی 1350-1370)	ضیائی (1381)
در این کتاب به طور مجمل به اساسی‌ترین مباحث نظام هدفمند کردن یارانه‌ها در زمینه‌های مختلف همچون اقتصاد، سیاست، اجتماع و ... پرداخته شده است. بیان تجربیات دیگر کشورها و پیشینه موضوع یارانه‌ها در ایران و جهان بخش‌های دیگری از این کتاب را شکل خواهند داد. در این کتاب و به طور خاص هدفمند کردن یارانه انرژی و تغذیه مورد بررسی قرار گرفته‌اند.	نظام هدفمند کردن یارانه‌ها	عقیقی، احمدیان، شریف فرد (1389)
در این مقاله به شناسایی تأثیر حذف یارانه‌های سوخت در اقتصاد نیجریه پرداخته می‌شود و اینکه چگونه می‌توان به اهداف اجتماعی و اقتصادی مورد نظر رسید. کاهش یارانه منجر به افزایش تولید ناخالص داخلی نیجریه گردیده است؛ اما شواهد حاکی از اثرات منفی بر درآمد خانوار به‌ویژه در خانواده‌های فقیر هستند.	Impacts of removing fuel import subsidies in Nigeria on poverty	سیدینگ، آگویا و گرث و ماینور (2014)
حذف یک‌باره یارانه‌ها از بخش‌های مختلف اقتصادی به‌ویژه بخش‌های تولیدکننده غذا اثرات سوئی بر رفاه خانوارهای ایرانی دارد؛ به‌طوری‌که خانوارهای کم‌درآمد روستایی بیشترین زیان و خانوارهای با درآمد بالا کمترین زیان را متحمل می‌شوند.	Distributional Consequences of Subsidy Removal from Agricultural and Food Industry Sectors in Iran:	انصاری، سلامی و ویمان (2014)
در این مقاله به بررسی اثرات برنامه‌های رفاه اجتماعی بر فقر و نابرابری درآمد در چین طی سال‌های 1989 تا 2009 پرداخته شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد برنامه‌های رفاه اجتماعی نقش مهمی در کاهش فقر (کاهش به میزان 32%) داشته‌اند؛ اما اثر برنامه‌ها بر نابرابری درآمد معکوس شد؛ به‌طوری‌که خانواده‌های با درآمد بالاتر بیشتر سود بردند و نابرابری میان مناطق و پنجک درآمد در طول زمان افزایش یافته است.	Effectiveness of social welfare programmes on poverty reduction and income inequality in China	لو، لین، ویکز، و هوانگ (2013)
در این مقاله با اشاره به اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها در ایران توسط دولت نهم در سال 2010، با هدف اصلاح الگوی توزیعی یارانه‌ها به بررسی دیدگاه‌های مختلف و مدل‌های هدفمندی یارانه‌ها پرداخته شده است.	Targeting Subsidies Considering the Applied Models in Iran	مقصودی و توحیدی اردهایی (2012)
در این مقاله علاوه بر تشریح اصلاحات اقتصادی در ایران در سال 2010 و جایگزینی یارانه انرژی به پول نقد، به گمانه‌زنی در مورد موفقیت یا شکست آن با توجه به موقعیت اقتصادی و سیاسی ایران در داخل و در سطح بین‌المللی پرداخته شده است.	Recent Developments in Iran's Energy Subsidy Reforms	حسن زاده (2012)
در این مقاله ایران به‌عنوان عمده‌ترین کشور صادرکننده نفت معرفی می‌شود که یارانه انرژی را کاهش داده است. همچنین، علاوه بر بررسی مسائل اقتصادی و فنی اجرای اولیه طرح هدفمندی به چالش‌های پیش روی مرحله دوم اصلاحات پرداخته می‌شود.	Iran- The Chronicles of Subsidy Reform	گویلام، رومام، فرزین (2011)

مجارستان (1994-1992)، و اندونزی (1995-2000) دقیقاً بر این اساس عمل کرده‌اند (نوربخش و هاشم‌نیا، 1389، صص. 74-75).

2. روش‌شناسی تحقیق

2.1. قلمرو جغرافیایی تحقیق

منطقه مورد مطالعه شهرستان بینالود است که در غرب و شمال غربی شهر مشهد واقع است. این شهرستان تا تابستان 1387، یکی از بخش‌های شهرستان مشهد محسوب می‌گردید که در 1386/7/29 در جلسه هیئت وزیران، بنابه پیشنهاد وزارت کشور و

تجارب بین‌المللی درس‌های مفیدی برای اصلاح توزیع یارانه‌ها ارائه می‌دهد. بررسی‌ها نشان می‌دهد از 23 کشوری که اصلاحات یارانه‌ای انجام داده‌اند، تنها دو کشور آن را به‌سرعت انجام داده‌اند و بقیه کشورها به‌آرامی و طی زمان یارانه‌ها را اصلاح کرده‌اند. مطالعه تجربه کشورهای که اصلاح تدریجی یارانه‌ها را انجام داده‌اند، نشان می‌دهد کشورها برای موفقیت در اصلاح نظام یارانه‌ها ابزارهای فعلی تأمین اجتماعی را بهبود بخشیده‌اند یا شبکه اجتماعی جدید را ایجاد کرده‌اند؛ برای مثال، کشورهای الجزایر (1992-1996)، مصر (1980-1997)،

تعیین حجم خانوار نمونه از فرمول کوکران به شرح ذیل استفاده گردید:

$$n = \frac{(1/96)^2 \cdot 0/5 \cdot 0/5}{(0/065)^2} \gg 218$$

$$1 + \frac{1}{5133} \left(\frac{(1/96)^2 \cdot 0/5 \cdot 0/5}{(0/065)^2} - 1 \right)$$

طبق قاعده تسهیم به نسبت، خانوارهای نمونه هر روستا تعیین گردیدند. با توجه به استفاده از فرمول اصلاح جمعیت محدود (فرمول 2)، در روستای کلاته‌آهن، حجم نمونه نهایی به 224 خانوار افزایش یافت. روستاهای نمونه و حجم خانوارهای نمونه به‌همراه اطلاعات تکمیلی در جدول شماره (3) نمایش داده شده‌اند. فرمول (2) در زیر آورده شده است:

$$n = \frac{n_0}{1 + \frac{n_0}{N}} \quad (n \text{ فرمول 2})$$

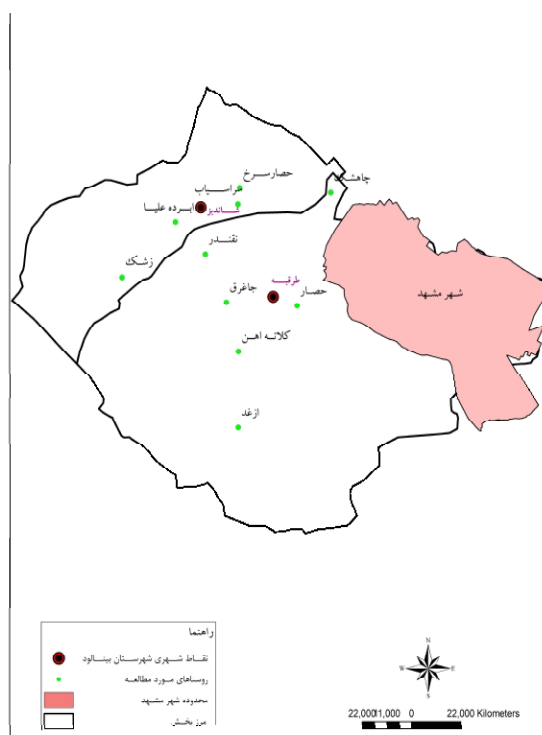
جدول 3- توزیع فضایی روستاهای مورد مطالعه

مأخذ: نگارندگان براساس آمار نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن، 1390

بخش	دهستان	روستا	جمعیت	خانوار	خانوارهای نمونه
شاندیز	طرقبه	حصار	1764	569	25
	طرقبه	ازغد	532	199	11
	جاغرق	کلاته آهن	300	94	9
	جاغرق	جاغرق	2459	767	33
	جاغرق	نقندر	739	209	11
شاندیز	شاندیز	چاهشک	1794	509	22
	شاندیز	سر آسیاب	1588	445	19
	شاندیز	حصار سرخ	1570	455	20
	ابرده	ابرده علیا	3553	1078	39
	ابرده	زشک	2984	808	35
جمع	4	10	17283	5133	224

روایی ابزار گردآوری داده‌ها (پرسشنامه اولیه) پس از اصلاحاتی به تأیید استادان صاحب‌نظر در برنامه‌ریزی روستایی رسید. با توجه به مقیاس ترتیبی پرسشنامه برای بررسی پایایی آن، نمونه‌ای 30 نفری (پیش‌آزمون) تهیه شد و ضریب آلفای کرونباخ محاسبه گردید. ضریب حاصل 0/871 است که نشان‌دهنده سطح بالای اعتماد پرسشنامه می‌باشد. پرسشنامه یادشده حاوی 31 سؤال (29 متغیر) درمورد اثرات شناسایی-شده طرح هدفمندی یارانه‌ها بر خانوارهای روستایی است. با توجه به اینکه پژوهشی مشابه تحقیق حاضر انجام نشده است،

به استناد ماده 13 قانون تعاریف و ضوابط تقسیمات کشوری، تبدیل به شهرستان شد. براساس آخرین تقسیمات کشوری، شهرستان بینالود از 2 بخش طرقبه و شاندیز و 4 دهستان (طرقبه، شاندیز، جاغرق و ابرده) تشکیل شده است. در سال 1390، این شهرستان دارای 51 آبادی دارای سکنه بوده است: 24 روستا در بخش طرقبه و 27 روستا در بخش شاندیز (<http://www.khorasan.ir>). براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن، جمعیت شهرستان در سال 1385، معادل 51009 نفر بوده است و در سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال 1390، جمعیت آن با 7000 نفر افزایش به 58483 نفر رسید (مرکز آمار ایران، 1385 و 1390).

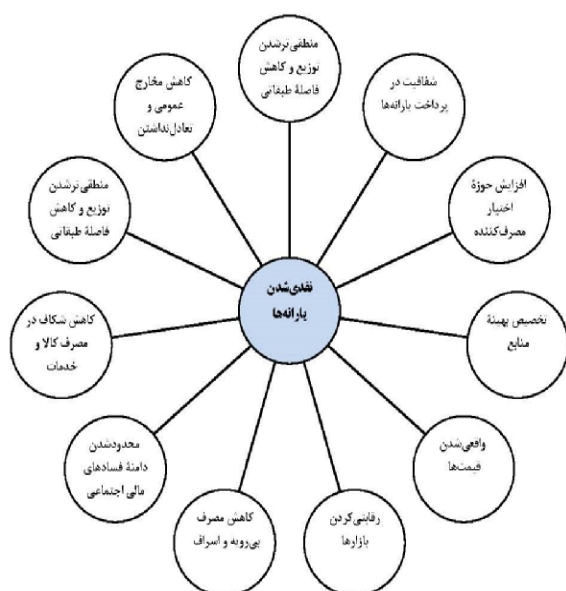
شکل 1- موقعیت روستاهای مورد مطالعه شهرستان بینالود

مأخذ: یافته‌های پژوهش، 1392

2.2. روش تحقیق

با توجه به موضوع تحقیق و اهداف موردنظر، روش تحقیق توصیفی-تحلیلی است. اطلاعات موردنیاز با استفاده از روش‌های میدانی (پرسشنامه خانوار) و اسنادی (فیش‌برداری) گردآوری شده‌اند. براساس فرمول کوکران، روستاهای نمونه به تعداد 10 روستا معادل 20% از آبادی‌های دارای سکنه شهرستان تعیین گردیدند که به‌صورت تصادفی در نرم‌افزار SPSS انتخاب شدند؛ براین‌اساس، جامعه آماری تحقیق شامل 5133 خانوار ساکن در 10 روستای نمونه تحقیق است. برای

می‌کنند. بحث یارانه موافقان و مخالفان زیادی دارد که برخی آن را رد می‌کنند و آن را عامل اصلی تورم می‌دانند و برخی موافق آن هستند و آن را عامل تعدیل ثروت‌ها و تحقق عدالت اجتماعی می‌دانند (جدول 4). شکل (2) منافع پرداخت نقدی یارانه‌ها را نشان می‌دهد:

شکل 2- منافع طرح پرداخت نقدی یارانه‌ها

مأخذ: مصباحی‌مقدم، اسمعیلی گیوی، و رعایائی، 1388، ص. 176

جدول 4- دیدگاه موافقان و مخالفان نقدی کردن یارانه‌ها

پرمه، 1385، ص. 38

مخالفان نقدی کردن یارانه‌ها	موافقان نقدی کردن یارانه‌ها
نقدی کردن باعث افزایش تورم و در نتیجه، افزایش قیمت کالاهای اساسی خوراکی و خالی شدن سفره خانوارهای کم‌درآمد می‌شود.	نقدی کردن باعث جذب نقدینگی و افزایش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی به دلیل واقعی شدن قیمت‌ها می‌شود.
نقدی کردن باعث کاهش اثر پرداخت یارانه در سیکل بعدی به دلیل انتظارات تورمی می‌شود.	نقدی کردن موجب کاهش واردات و حتی باعث افزایش صادرات به دلیل کاهش مصرف و پرهیز از اسراف می‌گردد.
به دلیل نبود نظام پرداخت یارانه نقدی در کشور این امر امکان‌پذیر نیست.	نقدی کردن باعث سازمان‌دهی بهتر منابع در فرایند تولید است.
نقدی کردن باعث انتقال تورم ایجادشده ناشی از این فرایند، از ثروتمندان به تهیدستان می‌شود.	نقدی کردن باعث کاهش هزینه سنگین روش کنونی پرداخت یارانه‌ها نسبت به اثربخشی ضعیف آن در کمک به افراد کم‌درآمد است.
ایجاد انتظارات تازه در کشور که باعث تغییرات رفتاری می‌گردد که ناکارایی، بی‌عدالتی و انحراف فرهنگی بسیار شدیدی را در پی دارد.	نقدی کردن سبب افزایش کارایی نظام اقتصادی از طریق رهاسازی قیمت کالاهای یارانه‌ای است.
در مورد کالاهای کم‌کشش در صورت افزایش قیمت و منافع کمتر، نقدی کردن یارانه نسبت به ضرر ناشی از تورم	نقدی کردن موجب کاهش مصرف کالاهای یارانه‌ای و بهینه‌کردن مصرف این کالاهای است.

نگارندگان برای استخراج متغیرهای تحقیق قبل از تدوین پرسشنامه اقدام به انجام مطالعات اکتشافی نمودند و آثار هدفمندی یارانه‌ها را براساس مصاحبه با تعدادی از روستاییان و دهیاران و همچنین، تعدادی از کارکنان شاغل در فرمانداری شهرستان بینالود شناسایی کردند. با توجه به اینکه در انجام تحقیق حاضر اثرات متعددی از یارانه‌ها شناسایی گردید، برای تحلیل دقیق داده‌ها و رسیدن به نتایج علمی‌تر و درعین حال عملیاتی‌تر از مدل تحلیل عاملی (Factor Analysis) استفاده گردید. تحلیل عاملی از مقوله تحلیل‌های چندمتغیره است که بین مجموعه‌ای از متغیرهای به‌ظاهر مرتبط رابطه خاصی تحت یک مدل فرضی برقرار می‌کند (بایزیدی، اولادی، و عباسی، 1391، ص. 155).

3. مبانی نظری تحقیق

تعاریف گوناگونی از یارانه وجود دارد که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود. یارانه به هرگونه پرداخت انتقالی گفته می‌شود که با هدف حمایت از اقشار کم‌درآمد و بهبود توزیع درآمد از محل خزانه دولت انجام شده است و قابل‌واریز به خزانه است یا به‌صورت نقدی یا کالایی به خانوارها و تولیدکنندگان کالاها و خدمات تعلق می‌گیرد. در تعریفی دیگر، یارانه شامل پرداخت‌های رفاهی است که با هدف چاره‌اندیشی برای نابرابری توزیع درآمد برنامه‌ریزی می‌گردد (شالبلاب و همکاران، 1384، ص. 16).

در سطح جهانی از دو دهه گذشته و به دنبال توصیه جدی بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول مبنی بر حذف یارانه‌ها برای تسریع رشد اقتصادی در جهان سوم، بحث درباره آن رونق گرفت (فرچزاده و نجفی، 1383، ص. 138). در همین راستا کشورهای جهان سوم سعی کرده‌اند تا هزینه‌های یارانه‌ها را کاهش دهند. در ایران نیز طی دو دهه همگام با حرکت دولت به سمت خصوصی‌سازی و کاهش سهم خود از اقتصاد، بحث هدفمندی یارانه‌ها با جدیت بیشتری دنبال می‌شود. این طرح مبتنی بر رویکرد انفجاردرمانی نئوکلاسیک به مسائل اقتصادی است (دینی ترکمانی، 1389، ص. 281). در نظرهای نئوکلاسیک، دولت در ایجاد محیطی امن برای حمایت از اقشار مختلف و ایجاد یک نظام تأمین اجتماعی فراگیر در جامعه نقش اساسی دارد (پژویان و امین‌رشتی، 1381، ص. 13). به‌طور کلی، یارانه یکی از ابزارهای رایج دولت‌ها برای حمایت از اقشار آسیب‌پذیر جامعه است که به‌صورت نقدی و غیرنقدی در اختیار مردم قرار می‌گیرد. یارانه‌های نقدی سهم عظیمی از بودجه کشور را به‌خود اختصاص می‌دهند و هزینه زیادی را بر دولت تحمیل

آنچه را که نیاز دارند، خریداری نمایند (نجفی و دهقانی، 1389، ص. 238).

بررسی مبانی نظری موجود در رابطه با برنامه‌های پرداخت نقدی در دنیا حاکی از این واقعیت است که این برنامه‌ها در واقع یکی از انواع برنامه‌های تور ایمنی هستند که در شکل‌های متنوعی در کشورهای مختلف به اجرا درمی‌آیند. به‌طور کلی، حوزه‌های سنتی حمایت اجتماعی عبارت‌اند از: مداخله دولت در بازار کار، بیمه‌های اجتماعی و تورهای ایمنی. در واقع، مفهوم تور ایمنی مبتنی بر کاهش شدت فقر از طریق بازتوزیع منابع در کشور است. به‌طور کلی، برنامه‌های تور ایمنی چهار هدف عمده را دنبال می‌کنند:

- اثر فوری بر کاهش نابرابری و فقر شدید؛
- توانمند کردن خانوارها در راستای سرمایه‌گذاری برای دست-یابی به آینده‌ای بهتر؛
- مدیریت ریسک اجتماعی؛
- کمک به دولت برای انجام اصلاحات مناسب اقتصادی و اجتماعی.

بنابراین می‌توان گفت تور ایمنی مجموعه‌ای منظم و هماهنگ از سیاست‌های اجتماعی است که برای کاهش فقر، کاهش نابرابری، مدیریت ریسک اجتماعی و نیز اعمال حمایت-های اجتماعی طراحی شده است (نجفی و دهقانی، 1389، ص. 225).

با توجه به اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها توسط دولت، طراحی تور ایمنی متناسب با هدف اصلاحی دولت گامی اساسی در اجرای بهینه طرح تحول اقتصادی قلمداد می‌گردد؛ به‌ویژه اینکه در برنامه هدفمندسازی یارانه‌ها، موضوع بازتوزیع منابع آزاد شده با هدف جبران کسری درآمد خانوارها و گروه-های آسیب‌پذیر یکی از اولویت‌های اصلی در اجرای برنامه است.

4. یافته‌های تحقیق

در پژوهش حاضر، تعداد 224 پرسشنامه خانوار در 10 روستای نمونه تکمیل گردیدند. 61٪ از پاسخ‌گویان مرد و 39٪ زن بوده‌اند. میانگین سنی پاسخ‌گویان 47 سال بوده است، پایین‌ترین سن پاسخ‌گویان 18 سال و بالاترین سن 85 سال بوده است. 59٪ از پاسخ‌گویان دارای تحصیلات ابتدایی و کمتر بوده‌اند و تحصیلات 96٪ کمتر از دیپلم بوده است و تنها 4/2٪ از پاسخ‌گویان تحصیلات دانشگاهی داشته‌اند. همچنین، خانوارهای 4 نفره با 24٪، بیشترین

حاصل از بالا رفتن قیمت مصرف کاهش نمی‌یابد.	نقدی کردن باعث برقراری عدالت اجتماعی یا برابر کردن توزیع مصرف از طریق کاهش شکاف بین مصرف کالاها و خدمات بین گروه‌های درآمدی از یک طرف، و بین جامعه شهری و روستایی از طرف دیگر است.
در صورت پرداخت یارانه نقدی در مورد کالاهای اساسی و دارو، صرف هزینه‌های غیرضروری به‌خصوص در دهک-های اول تا سوم می‌شود.	نقدی کردن باعث کاهش ضایعات و همچنین جلوگیری از مفاسد مالی است.
در مورد نان، بررسی‌ها نشان می‌دهد خانوارهای کم‌درآمد سهم 20 درصدی از یارانه نان می‌برند؛ در حالی که خانوارهای پردرآمد سهم 2 درصدی از یارانه نان می‌برند.	نقدی کردن موجب ارتقای مهارت‌های فنی در تولید است.
اطمینان بخشیدن به مردم در دریافت این پول به‌صورت نقدی از دولت مشکل است.	نقدی کردن سبب شفاف‌سازی در پرداخت یارانه و همچنین منطقی‌تر شدن توزیع است.
افزایش تورم و افزایش بار مالی قیمت‌ها بر دوش فقرا موجب بی‌ثباتی در اقتصاد کشور و کاهش رفاه عمومی می‌شود	نقدی کردن باعث جلوگیری از مصرف نان در خوراک غیرانسانی است.
بالا بودن ناکارایی سازمانی یا ناکارایی-های فنی در ایران که ناشی از ضعف مدیریت است؛ نه اینکه ناکارایی تولید به‌دلیل یارانه‌ها است.	مطالعات مختلف بر آثار تورمی حداقل 10 درصدی نقدی کردن یارانه‌ها علاوه بر تورم فعلی تأکید می‌نماید.
	ایجاد بحران‌های اقتصادی و اجتماعی به-خصوص در زمینه تهیه، تدارک و توزیع کالاهای اساسی یارانه‌ای به‌دلیل امکان-نداشتن جانشینی بخش خصوصی برای تهیه و تدارک این کالاها در کوتاه‌مدت و میان‌مدت خواهد بود.

بر اساس تعریف بانک جهانی، پرداخت‌های نقدی به معنای تأمین کمک‌های نقدی برای فقرا یا کسانی است که در معرض خطر احتمالی قرار دارند و در صورت نبود این گونه پرداخت‌ها ممکن است در ورطه فقر قرار گیرند (تابر، 2002). در مفهوم گسترده‌تر، پرداخت‌های نقدی شامل مساعدت‌های اجتماعی، بیمه، مزایای مالیات شبه‌نقدی و نیز پرداخت‌های خصوصی است. هدف اصلی برنامه‌های پرداخت نقدی و شبه‌نقدی، افزایش درآمد واقعی خانوارهای فقیر و آسیب‌پذیر است. تفاوت اساسی بین برنامه‌های پرداخت نقدی و شبه‌نقدی در میزان قدرت انتخابی است که افراد دارای نفع در دریافت انواع کالاهای مورد نیازشان خواهند داشت. پرداخت‌های نقدی به-صراحت به دریافت‌کنندگان این امکان را می‌دهند که دقیقاً هر

فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. جدول شماره (5) اثرات نشان می‌دهد. شناسایی شده طرح هدفمندی یارانه‌ها را در 29 متغیر (با 31 سؤال)

جدول 5- ارزیابی کمیت و کیفیت اثرات طرح هدفمندی یارانه‌ها بر خانوارهای روستایی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، 1392

ردیف	گویه	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
1	افزایش فرصت شغلی و ایجاد مشاغل جدید	0	0	0/8	15	84/2
2	احیا و توسعه مشاغل قدیمی	1/7	3/3	4/2	15	75/8
3	افزایش بیمه محصولات	2/5	0/8	6/7	10/8	79/2
4	افزایش پس‌انداز بانکی	0	4/2	17/5	11/7	66/7
5	افزایش تعداد صندوق‌های قرض‌الحسنه محلی و اعضای آن	20	10	10	5/8	54/2
6	خرید طلا	1/7	2/5	7/5	15	73/3
7	تداوم حمایت سازمان‌های حمایتی کمیته امداد، بهزیستی و ...	0	2/5	6/7	11/7	79/2
8	افزایش خرید زمین و مستغلات	0	5	4/2	9/2	81/7
9	افزایش خرید خودرو	1/7	4/2	5	7/5	81/7
10	افزایش قدرت خرید خانوارهای روستایی	6/7	4/2	10/8	13/3	65
11	بهبود دسترسی به وسایل حمل‌ونقل محصولات کشاورزی	1/7	4/2	6/7	10/8	76/7
12	تهیه ابزارآلات کشاورزی	0/8	2/5	4/2	10	82/5
13	افزایش مصرف نیازهای اساسی (پوشاک و موادغذایی)	0/8	2/5	15	9/2	72/5
14	مصرف نهاده‌های کشاورزی از قبیل سم و کود شیمیایی	0/8	1/7	4/2	5	86/7
15	افزایش تولید محصولات کشاورزی	0	1/7	7/5	11/7	79/2
16	افزایش خودکفایی خانوار در زمینه تولید محصولات موردنیاز	1/7	12/5	5	5	70/8
17	مکانیزه کردن آبیاری	3/3	0/8	1/7	7/5	86/7
18	کاهش تورم	6/7	0/8	1/7	0/8	90
19	کاهش فاصله درآمدی بین خانوارهای شهری و روستایی	2/5	8/3	25	28/3	35/8
20	کاهش هزینه تولید محصولات باغی و کشاورزی	5/8	5	4/2	5	80
21	افزایش تمایل به ادامه تحصیل در دانشگاه	0/8	3/3	3/3	10	82/5
22	افزایش سطح رفاه خانواده	2/5	5/8	15	16/7	60
23	افزایش سرانه سطح زیربنای مسکن خانوار	0/8	2/5	2/5	10	84/2
24	بهبود کیفیت مسکن براساس مصالح به‌کاررفته	0/8	3/3	3/3	11/7	80/8
25	افزایش تمایل به شرکت در کلاس‌های آموزشی مختلف و ارتقای مهارت‌ها	0/8	11/7	5	6/7	75/8
26	بهبود بهره‌مندی از خدمات (نانوایی حمام عمومی و ...)	34/2	16/7	19/2	6/7	23/3
27	افزایش دید و بازدید و صلۀ رحم	2/5	1/7	0/8	4/2	90/8
28	افزایش استفاده از وسایل ارتباطی از قبیل ماهواره، تلفن همراه و ...	63/3	15/8	6/7	2/5	11/7
29	افزایش عزت نفس در خانوارهای روستایی	5	6/7	24/2	27/5	36/7
30	کاهش تجمل‌گرایی	4/2	2/5	2/5	8/3	82/5
31	کاهش تنبلی و افزایش اشتیاق به کار و فعالیت	5/8	4/2	6/7	5/8	77/5

شوند، کاهش یابد. این روش تحلیل عاملی روش «تجزیه مؤلفه‌های اصلی» نامیده می‌شود و هدف از انجام آن رفع مشکل وابستگی درونی مجموعه‌ای از متغیرها و تلخیص آن‌ها در چند مؤلفه یا عامل است (شریفی و خالدی، 1388، ص. 202).

هدف این بررسی این است که کدام متغیرها را می‌توان باهم به‌عنوان یک متغیر پنهان معرفی کرد و آیا می‌توان اثرات را براساس چند متغیر کلی ارائه داد؟ درواقع، بر آن هستیم تا متغیرهای تحقیق به تعداد متغیر کمتری که عامل نامیده می-

1.4. انتخاب متغیرها برای تحلیل عاملی

در مرحله انتخاب متغیرها با تشکیل ماتریس همبستگی، متغیرهایی که با هیچ‌یک از متغیرهای دیگر همبستگی ندارند، حذف می‌شوند. یکی از راه‌های وجود همبستگی بین متغیرها مقدار آماره KMO است. همچنین، معناداری متغیرها برای تحلیل عاملی از طریق آزمون بارتلت صورت می‌گیرد. معنادار بودن این آزمون حداقل شرط برای انجام تحلیل عاملی است (سرمد، بازرگان، و حجازی، 1378، ص. 271). جدول شماره (6) معیار KMO و نتایج آزمون بارتلت را نشان می‌دهد:

جدول 6- نتایج آماره KMO و آزمون بارتلت در مورد اثرات

طرح هدفمندی یارانه‌ها

مأخذ: یافته‌های پژوهش، 1392

0/762	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	
1858/546	Approx. Chi-Square	Bartlett's Test of Sphericity
406	Df	
0/000	Sig.	

با توجه به جدول، مقدار آماره KMO برابر با 0/762

می‌باشد که تأییدکننده تحلیل عاملی و بیانگر مناسب بودن آن

جدول 7- عامل‌های استخراج‌شده، مقادیر ویژه و درصد تبیین واریانس آن‌ها از مجموعه شاخص‌ها

مأخذ: یافته‌های پژوهش، 1392

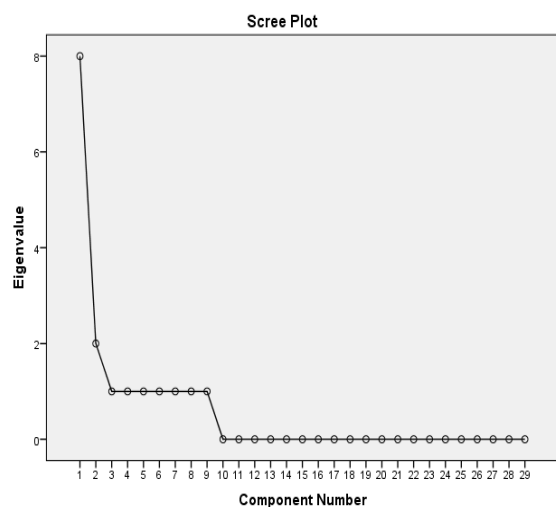
عوامل	مقادیر ویژه اولیه			مجموع محذورات با عاملی قبل از دوران			مجموع محذورات بار عاملی بعد از دوران		
	جمع کل	درصد واریانس	درصد تجمعی واریانس	جمع کل	درصد واریانس	درصد تجمعی واریانس	جمع کل	درصد واریانس	درصد تجمعی واریانس
1	8/639	29/788	29/788	8/639	29/788	29/788	6/330	21/827	21/827
2	2/351	8/107	37/895	2/351	8/107	37/895	2/345	8/086	29/913
3	1/959	6/756	44/651	1/959	6/756	44/651	2/225	7/672	37/585
4	1/785	6/155	50/806	1/785	6/155	50/806	2/068	7/133	44/718
5	1/617	5/575	56/382	1/617	5/575	56/382	2/012	6/939	51/657
6	1/330	4/585	60/967	1/330	4/585	60/967	1/999	6/892	58/549
7	1/232	4/250	65/217	1/232	4/250	65/217	1/453	5/011	63/560
8	1/111	3/832	69/049	1/111	3/832	69/049	1/389	4/788	68/348
9	1/052	3/626	72/675	1/052	3/626	72/675	1/255	4/327	72/675

Extraction Method: Principal Component Analysis.

است. همچنین، نتایج آزمون کرویت بارتلت نیز در سطح 0/01 معنادار است ($sig < 0/01$)؛ به این مفهوم که بین متغیرها همبستگی معناداری وجود دارد.

2.4. استخراج عوامل

جدول (7) مقدار ویژه و درصد واریانس و درصد واریانس تراکمی متناظر با عامل‌ها را نشان می‌دهد. بلوک اول بلوک مقادیر ویژه اولیه است. مقادیر ویژه اولیه برای هر یک از عامل‌ها در قالب مجموع واریانس تبیین‌شده برآورد می‌شود. واریانس تبیین‌شده بر حسب درصدی از کل واریانس و درصد تجمعی است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، در تحلیل عاملی، 9 عامل دارای مقدار ویژه بیشتر از 1 هستند. با توجه به درصد تجمعی بلوک اول مشاهده می‌شود که در مجموع، عوامل اول تا نهم شامل 72/67% از تغییرات می‌شوند. در بلوک دوم، عامل‌هایی ارائه شده‌اند که مقادیر ویژه آن‌ها بزرگ‌تر از عدد 1 است. بلوک سوم نیز به عامل دوران مربوط می‌شود. این بلوک مجموعه مقادیر عامل‌های استخراج‌شده بعد از چرخش را نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود، 9 عامل قابلیت تبیین واریانس‌ها را دارند که عامل‌های به‌دست‌آمده با روش Varimax چرخش داده شدند. -عامل‌های اول تا نهم- در مجموع، 72/67% از واریانس را تبیین می‌نمایند.

شکل 3- تصویر گرافیکی مقدار ویژه عوامل استخراج شده مأخذ: یافته‌های پژوهش، 1392

4.4. نام‌گذاری عامل‌ها

جدول زیر بارهای عاملی 9 عامل باقی‌مانده پس از چرخش را نشان می‌دهد. هرچقدر مقدار قدرمطلق ضرایب بیشتر باشد و به یک نزدیک‌تر باشد، عامل مربوطه اثر بیشتری در کل تغییرات (واریانس) دارد. با توجه به میزان همبستگی هر یک از شاخص‌ها و نتیجه تحلیل عاملی روی 29 شاخص، 9 عامل به‌عنوان اثرات اصلی شناسایی می‌شوند و سهم هر کدام از شاخص‌ها تعیین می‌شود که امکان نام‌گذاری عامل‌ها را فراهم می‌نماید. متغیرهای بارگذاری شده در عامل‌های نه‌گانه این تحقیق را می‌توان به شرح ذیل تحلیل و نام‌گذاری کرد.

جدول 8- متغیرهای بارگذاری شده در اثرات نه‌گانه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، 1392

ردیف	متغیر	همبستگی	شماره عامل یا اثر / نام عامل / مقدار ویژه / درصد واریانس تبیین شده
1	افزایش تمایل به شرکت در کلاس‌های آموزشی مختلف و ارتقای مهارت‌ها	0/772	عامل اول: عامل اقتصادی مقدار ویژه: 8/639 درصد واریانس: 29/788
2	افزایش بیمه محصولات کشاورزی	0/766	
3	تداوم حمایت سازمان‌های حمایتی (کمیته امداد- بهزیستی و ...)	0/741	
4	افزایش خودکفایی خانوار در زمینه تولید محصولات موردنیاز	0/727	
5	افزایش تعداد صندوق‌های قرض‌الحسنه محلی و اعضای آن	0/716	
6	افزایش خرید زمین، مستغلات و خودرو	0/709	
7	افزایش فرصت شغلی و ایجاد مشاغل جدید	0/696	
8	افزایش پس‌انداز در قالب خرید طلا	0/656	
9	افزایش تمایل به ادامه تحصیل در دانشگاه	0/627	
10	افزایش مصرف نیازهای اساسی (پوشاک و مواد غذایی)	0/627	
11	مصرف نهاده‌های کشاورزی از قبیل سم و کود شیمیایی	0/771	عامل دوم: عامل کشاورزی

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، به تعداد مؤلفه‌ها یا عوامل در بلوک اول، مقدار ویژه و درصد واریانس و درصد واریانس تراکمی مشخص می‌گردد. مطابق با جدول (7)، نه عامل اول دارای مقادیر ویژه بزرگ‌تر از 1 هستند و جمعاً 72/67% از واریانس مجموعه 29 متغیر یادشده در خصوص اثرات طرح هدمندی یارانه‌ها را تبیین می‌کنند که درصد موردقبول و بالایی به‌شمار می‌آید؛ بنابراین، همه این عوامل مقادیر ویژه بزرگ‌تر از واحد دارند؛ اما اهمیت و نقش عامل اول با درصد تبیین 29/78% بیش از پنج عامل بعدی است. از آنجایی که عامل اول با مقدار ویژه 8/6 به‌تنهایی 29/78% از واریانس را تبیین می‌کند، مهم‌ترین عامل معرفی می‌شود.

3.4. Screen Plot در تحلیل عامل

این نمودار مقادیر ویژه مؤلفه‌ها یا عوامل اولیه را نشان می‌دهد. از این نمودار برای نگهداری بهترین تعداد عوامل یا مؤلفه‌ها در مسیر تحلیل استفاده می‌شود. در حالت کلی، عواملی که می‌خواهیم نگه داشته شوند در شیب تند نمودار هستند و بقیه که در شیب کم نمودار هستند، سهم کمتری در مسیر تحلیل دارند و می‌توانند خارج شوند. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، مقدار واریانس توجیه‌شده (مقدار ویژه) با استخراج عامل‌های بعد از عامل هفتم به‌سرعت افت می‌کند. مقادیر ویژه عامل‌های اول تا نهم بیشتر از یک است و به‌همین دلیل در خروجی باقی مانده‌اند.

مقدار ویژه: 2/351 درصد واریانس: 8/107	0/724	تهیه ابزار کشاورزی	12
	0/654	بهبود دسترسی به وسایل حمل و نقل محصولات کشاورزی	13
	0/652	افزایش تولید محصولات کشاورزی	14
عامل سوم: عامل فرهنگی مقدار ویژه: 1/959، درصد واریانس: 6/756	0/803	کاهش تجمل گرایی	15
	0/795	کاهش تنبلی و افزایش اشتیاق به کار و فعالیت	16
عامل چهارم: عامل قدرت خرید مقدار ویژه: 1/785 درصد واریانس: 6/155	0/699	احیای مشاغل قدیم	17
	0/682	کاهش فاصله درآمدی بین خانوارهای شهری و روستایی	18
	0/642	افزایش قدرت خرید خانوارهای روستایی	19
عامل پنجم: عامل مسکن مقدار ویژه: 1/617، درصد واریانس: 5/575	0/871	افزایش سرانه سطح زیربنا	20
	0/840	بهبود کیفیت مسکن براساس مصالح به کاررفته	21
عامل ششم: عامل بهره‌مندی از خدمات مقدار ویژه: 1/330 درصد واریانس: 4/585	0/847	افزایش سطح رفاه	22
	0/779	افزایش استفاده از وسایل ارتباطی از قبیل ماهواره، تلفن همراه، و ...	23
	0/559	بهبود بهره‌مندی از خدمات (نانوایی، حمام عمومی و ...)	24
عامل هفتم: عامل اجتماعی مقدار ویژه: 1/232، درصد واریانس: 4/250	0/909	افزایش دیدوبازدید و صلۀ رحم	25
	0/568	افزایش عزت‌نفس در خانوارهای روستایی	26
عامل هشتم: عامل مکانیزاسیون مقدار ویژه 1/111، درصد واریانس 3/832	0/814	مکانیزه کردن آبیاری	27
عامل نهم: عامل نقدینگی مقدار ویژه 1/05، درصد واریانس 3/626	0/723	کاهش تورم	28
	0/530	افزایش پس‌انداز بانکی	29
Extraction Method: Principal Component Analysis Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.			

تأثیر بر بهره‌مندی از خدمات (خدمات عمومی و وسایل ارتباطی و ...) با 4/58٪ از واریانس، تأثیرات اجتماعی (عزت-نفس و صلۀ رحم) با 4/25٪ از واریانس، تأثیر بر مکانیزاسیون (آبیاری مکانیزه) با 3/83٪ از واریانس و تأثیر بر نقدینگی (تورم و پس‌انداز) با 3/62٪ از واریانس به‌عنوان اثرات تلخیص‌شده طرح هدفمندی یارانه‌ها بر خانوارهای روستایی شناسایی گردیدند.

در جدول (8)، اثرات طرح هدفمندی یارانه‌ها در 9 عامل دسته‌بندی گردید. اثرات اقتصادی (بیمه، شرکت در کلاس‌های مهارتی، خودکفایی خانوار و ...) با 29/78٪ از واریانس، اثرات بر بخش کشاورزی (مصرف نهاده‌ها، تهیه ابزار و ...) با 8/10٪ از واریانس، اثرات فرهنگی (تجمل‌گرایی و تنبلی) با 6/75٪ از واریانس، تأثیر بر قدرت خرید خانوار (قدرت خرید، کاهش فاصله درآمدی و ...) با 6/15٪ از واریانس، تأثیر بر مسکن (سرانه سطح زیربنا و کیفیت مسکن) با 5/57٪ از واریانس،

جدول 9- اثرات نه‌گانه تحقیق و سهم درصدی هر یک از آن‌ها

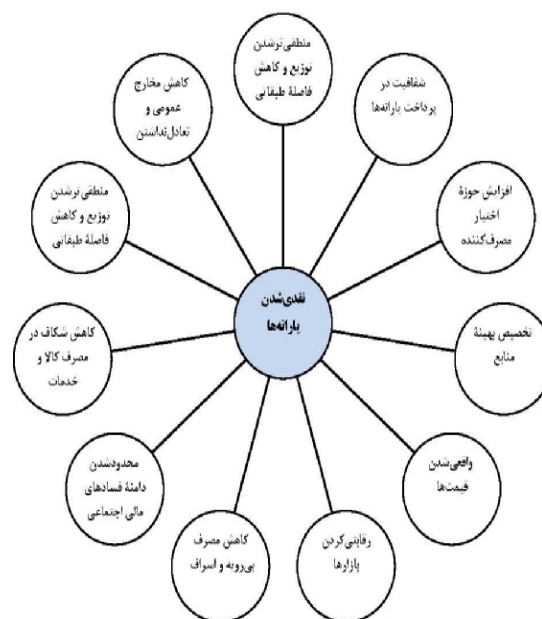
مأخذ: یافته‌های پژوهش، 1392

ردیف	عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس مقدار ویژه	درصد از کل عامل‌ها
1	اثرات اقتصادی	8/639	29/788	40/99
2	اثرات کشاورزی	2/351	8/107	11/15
3	اثرات فرهنگی	1/959	6/756	9/29
4	اثرات بر قدرت خرید خانوار	1/785	6/155	8/47
5	اثرات بر مسکن	1/617	5/575	7/67
6	اثرات بر بهره‌مندی از خدمات	1/330	4/585	6/31
7	اثرات اجتماعی	1/232	4/250	5/84
8	اثرات بر مکانیزاسیون	1/111	3/832	5/27
9	اثرات بر نقدینگی	1/052	3/626	5/06
	جمع	-	72/675	100

مهم‌ترین عامل «اثرات اقتصادی» است که حدود 50% از کل عامل‌ها را تبیین می‌کند. این امر نشانگر اهمیت عامل اول نسبت به عامل‌های بعدی است. «اثرات کشاورزی» با تبیین 1/15% از کل عامل‌ها، در رده دوم قرار می‌گیرد و در رده سوم، «اثرات فرهنگی» با 9/29% از کل عامل‌ها قرار می‌گیرد.

بررسی پیشینه تحقیق نشان داد برخی از مطالعات نظیر لو، لین، ویکس، و هوآنگ (2013) به بررسی اثرات برنامه‌های رفاه اجتماعی بر فقر و نابرابری درآمد در نواحی روستایی پرداخته‌اند. همچنین، برخی دیگر نظیر سشامانی (1999) و لافگریان و موآرتاز (2001) به بررسی نقش کاهش یارانه‌ها در صرفه‌جویی بودجه دولت و اثر آن بر سرمایه‌گذاری و اشتغال پرداختند. برخی دیگر نیز نظیر مهتا، جها، و کوئیزینگ (2013)، انصاری، سلامی، و ویمان (2014) به بررسی آثار نامطلوب تغذیه‌ای ناشی از کاهش یارانه‌ها و لزوم حمایت از اقشار آسیب‌پذیر پرداخته‌اند. تحقیق سیدینگ، آگویا و گرث و ماینور (2014) در نیجریه تاحدی به موضوع تحقیق حاضر از این جهت که در این کشور نیز یارانه نفت حذف شده است و دولت با حذف یارانه نفت به دنبال دستیابی به آثار مثبت اقتصادی و اجتماعی است، مشابهت دارد.

باید توجه داشت که رویکرد هدفمندی یارانه در عرصه سیاست‌های تأمین اجتماعی و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر، به معنای کاهش سهم طبقات دارای درآمد بالا و افزایش سهم طبقات دارای درآمد پایین از یارانه‌ها است. صاحب‌نظران معتقد هستند در صورتی که یارانه به دست گروه‌های هدف (فقرا و اقشار آسیب‌پذیر) برسد، اهداف دولت از پرداخت یارانه که همان تأمین رفاه، امنیت و عدالت اجتماعی است، تقویت می‌شود؛ در غیر این صورت پرداخت یارانه علاوه بر اختلال در نظام قیمت‌ها منجر به برهم‌خوردن توزیع عادلانه درآمد می‌شود؛ علاوه بر اینکه در چنین حالتی پرداخت یارانه نه تنها در ارتقای درآمد و رفاه اقشار آسیب‌پذیر تأثیر ندارد، بلکه منافع آن بیشتر نصیب گروه‌های دارای درآمد بالا می‌شود و اهداف حمایتی آن محقق نمی‌شود.

شکل 4- سهم درصدی هریک از عوامل نه‌گانه اثرات طرح

هدفمندی یارانه‌ها

مأخذ: یافته‌های پژوهش، 1392

5. بحث و نتیجه‌گیری

بیش از دو دهه گذشته در سطح جهانی و به دنبال توصیه بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول مبنی بر حذف یارانه‌ها برای سرعت‌بخشیدن به رشد اقتصادی در جهان سوم درباره آن رونق گرفت. در همین راستا، کشورهای جهان سوم سعی کرده‌اند تا هزینه‌های یارانه‌ها را کاهش دهند (مقدسی و شرافتمند، 1391، ص. 203)؛ تاجایی که در حال حاضر هدفمندی یارانه‌ها به عنوان شناخته‌شده‌ترین راه انتقال درآمد به گروه‌های کم‌درآمد جامعه مطرح است. در ایران نیز طی چند سال اخیر همگام با حرکت دولت به سمت خصوصی‌سازی و کاهش سهم خود از اقتصاد، بحث یارانه‌ها و هدفمندسازی آن‌ها مورد توجه قرار گرفت و در سال 1389 طرح هدفمندی یارانه‌ها به اجرا درآمد. با توجه به گذشت بیش از 40 ماه از اجرای این طرح، بررسی آثار اجرای آن بر خانوارهای روستایی می‌تواند راهنمای خوبی برای سیاست‌گذاران در راستای اصلاح آن باشد. در پژوهش حاضر به کمک تحلیل عاملی که روشی چندمتغیره است، به تفسیر روابط میان 29 متغیر و ترکیب بهینه آن‌ها در قالب 9 عامل معنادار پرداخته شد. براساس نتایج تحلیل عاملی، اثرات شناسایی شده، 72/675% از واریانس را تبیین نمودند که درصد مورد قبول و بالایی به‌شمار می‌آید. اولین و

کتابنامه

1. اسلامی، س. (1382). چگونگی بهبود و توزیع یارانه‌های پرداختی کشور. تهران: انتشارات معاونت امور اقتصادی.
2. بابائی، م.، و هاشمی دامنه، ف. (1392). پیامدهای جرم‌شناختی هدفمندسازی یارانه‌ها. پژوهشنامه حقوق کیفری، 4(1)، 27-50.
3. بایزدی، ا.، اولادی، ب.، و عباسی، ن. (1391). تحلیل داده‌های پرسشنامه‌ای به کمک نرم‌افزار SPSS. تهران: انتشارات عابد.
4. پرمه، زورار. (1385). امکان‌سنجی شناسایی خانوارهای نیازمند از خانوارهای بی‌نیاز در ایران در راستای هدفمند نمودن یارانه‌ها. تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
5. پژویان، ج.، و امین‌رشتی، ن. (1381). یارانه و خطاهای نوع اول و دوم. پژوهشنامه اقتصادی، 2(1)، 13-36.
6. دینی ترکمانی، ع. (1389). هدفمندسازی یارانه‌ها: هدف‌ها و چالش‌ها. اطلاعات سیاسی-اقتصادی، 24(281 و 282)، 156-171.
7. رضوانی، م. (1382). توسعه روستایی؛ اهمیت و ضرورت آن در محرومیت‌زدایی. اندیشه، 9(3 و 4)، 275-262.
8. رکن‌الدین افتخاری، ع.، پورطاهری، م.، و میرجلالی، ا. (1392). نقش نهاد خیریه‌ای کمیته امداد در بهبود کیفیت فیزیکی مسکن مددجویان تحت پوشش روستایی (مورد: بخش کندوان شهرستان میانه). جغرافیا و توسعه، 11(33)، 1-26.
9. سرمد، ز.، بازرگان، ع.، و حجازی، ا. (1378). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: نشر آگاه.
10. شالباف، ف.، غلامی، س.، حیدری، خ.، پرمه، ز.، چراغی، د.، و راستی، م. (1384). اصلاح نظام پرداخت یارانه کالاهای اساسی در ایران (با تأکید بر هدفمندی). تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
11. شریفی، م.، و خالدی، ک. (1388). اندازه‌گیری و تحلیل سطح توسعه مناطق روستایی در استان کردستان با استفاده از روش‌های تحلیل عاملی و تاکسونومی عددی. اقتصاد کشاورزی و توسعه، 17(67)، 179-202.
12. ضیائی، م. (1381). نظام توزیع یارانه‌ها و توسعه شهرنشینی در ایران مقطع زمانی 1350-1370. پژوهش‌های جغرافیایی، 42(42)، 65-74.
13. عقیقی، م.، احمدیان، ع.، و شریف فرد، ع. (1389). نظام هدفمندکردن یارانه‌ها. تهران: نشر مرسل.
14. علیزاده، م. (1389). درآمدی بر تأثیرات اقتصادی هدفمندکردن یارانه‌ها. اقتصاد شهر، 2(8)، 96-108.
15. فرج‌زاده، ز.، و نجفی، ب. (1383). اثرات کاهش یارانه مواد غذایی بر مصرف‌کنندگان در ایران. پژوهش‌های اقتصادی ایران، 6(20)، 135-156.
16. مرکز آمار ایران. (1390). نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن 1385 و 1390. تهران: مرکز آمار ایران.
17. مصباحی‌مقدم، غ.، اسمعیلی گیوی، ح.، و رعایائی، م. (1388). بررسی و آسیب‌شناختی هدفمندسازی پرداخت یارانه‌ها. فصلنامه علمی-پژوهشی اقتصاد اسلامی، 9(35)، 161-192.
18. مظاهری، ط. (1386). اقتصاد یارانه. مجموعه مقالات همایش اقتصاد یارانه. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق.
19. مقدسی، ر.، و شرافتمند، ح. (1391). بررسی تأثیر هدفمندسازی یارانه‌ها در بهره‌وری کل عوامل تولید بخش کشاورزی. اقتصاد کشاورزی و توسعه، 20(77)، 201-216.
20. نجفی، ن.، و دهقانی، ف. (1389). بررسی و ارزیابی روش‌های پرداخت نقدی یارانه‌ها در دنیا. راهبرد توسعه، 8(23)، 223-253.
21. نوربخش، م.، و هاشم‌نیا، ب. (1389). راهبردهای توسعه اصلاح الگوی مصرف در کلان‌شهرهای ایران. اقتصاد شهر، 2(8)، 72-96.
22. Ansari, V., Salami, H., & Veeman, T. (2014). Distributional consequences of subsidy removal from agricultural and food industry sectors in Iran: A price-based SAM analysis. *Journal of Agricultural Science and Technology (JAST)*, 16(1), 1-19.
23. Guillaume, D., Romam, Z., & Farzin, M. R. (2011). *Iran- the chronicles of subsidy reform*. International Monetary Fund, WP/11/167. July 2011. pp 1-28.
24. Hassanzadeh, E. (2012). Recent developments in Iran's energy subsidy reforms. *The International Institute for Sustainable Development*, Retrieved from www.iisd.org/gsi.
25. Lofgrean, H., & Moartaz, E. (2001). Food subsidies in Egypt: Reform options, distributions and welfare. *Food Policy*, 26(1), 65-83.

26. Lu, S., Lin, Y., Vikse, J., & Huang, C. (2013). Effectiveness of social welfare programmes on poverty reduction and income inequality in China. *Journal of Asian Public Policy*, 6(3), 277-291.
27. Maghsoudi, N., & Tohid Ardahaey, F. (2012). Targeting subsidies considering the applied models in Iran. *International Journal of Business and Social Science*, 3(7), 1-7.
28. Mehta, A., Jha, S., & Quising, P. (2013). Self-targeted food subsidies and voice: Evidence from the Philippines. *Food Policy*, 11(41), 204-217.
29. Seshamani, V. (1999). The impact of market liberalization on food security in Zambia. *Food Policy*, 23(6), 539-551.
30. Siddig, K., Aguiar, A., Grethe, H., & Minor, P. (2014). Impacts of removing fuel import subsidies in Nigeria on poverty. *Energy Policy*, 16(69), 165-178.
31. Taber, S. R. (2002). *Assisting the poor with cash: Design and implementation of social transfer programs*. Retrieved from <http://info.worldbank.org/etools/docs/library/80703/Dc%202002/courses/dc2002/readings/taborcash.pdf>
32. www.khorasan.ir

An Analysis of the Effects of the Subsidies Targeting on Rural Communities (Case Study: Binalood County)

Maryam Ghasemi¹ - Samaneh Abdollahi² - Hadise Khakshor Amanabad³

1- Assistant Prof., Geography and Rural Planning, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

2- MSc. Student in Geography and Rural Planning, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

3- MSc. Student in Geography and Urban Planning, Islamic Azad University, Shirvan branch, Iran

Received: 29 Nov 2013

Accepted: 10 Apr 2014

Abstract

Purpose: currently a very large number of poor people live in rural areas. In 2010, the targeted subsidy plan (also known as the subsidy reform) was conducted, aimed at equitable distribution of oil revenues among households, in order to achieve the social justice. The present study intended to investigate the effects of the first phase of reform implementation on rural households.

Method: A descriptive- analytical method was applied based on research topic and objectives. The required data were collected using field and documentary research methods, rural households were defined as unit of analysis and the questionnaire designed that included issues that investigated the impact of cash subsidy on rural households in term of 29 variables. Data analysis in this study was done by using SPSS software program and factor analysis method.

Findings: According to the results, nine parameters were identified, among 29 primary variables, which interpret 72.67% of the total variance of the effects of targeted subsidy reform on rural households. Of the nine identified factors, the first and the most important was "economic impacts" with about 50% of total variance.

Practical implications: The government objectives in the field of welfare, security and social justice will bolster, if the subsidy reach to the target groups (poor and vulnerable people), thus the government's orientation towards a gradual increase in the share of lower income declines is highly recommended.

Original/value: At present, targeted subsidies law and its implementation is one of the most challenging issues in Iranian economy that has many impacts on geographically diverse areas of the country. This paper is relevant to the issue which has been little studied previously.

Keywords: Targeted subsidies, Binalood County, socioeconomic impacts, rural.

How to cite this article:

Ghasemi, M., Abdollahi, S., & Khakshor Amanabad, H. (2014). An analysis of the effects of the subsidies targeting on rural communities (Case study: Binalood County). *Journal of Research & Rural Planning*, 3(6), 117-130.

URL <http://jrrp.um.ac.ir/index.php/RRP/article/view/28854>

ISSN: 2322-2514

eISSN: 2383-2495